

**"להביע את הפלא בכתב. את כל הפלאים. אני מוכרחה. אחרת אין
חיי חיים":¹ עמליה כהנא כרמון ויצירתה בספרה של נגה רוזנפרב,
הקומה השנייה: חייה ויצירתה של עמליה כהנא כרמון. רמת גן:
הוצאת אוניברסיטת בר אילן. 2020**

רחל אליאור
האוניברסיטה העברית בירושלים

ספרה החדש של ד"ר נגה רוזנפרב, *הקומה השנייה: חייה ויצירתה של עמליה כהנא כרמון*, שראה אור בסדרת 'אופקי מחקר', הוא בשורה משמחת לכל אהבי הספרות העברית, וחווית קריאה מאירת עיניים לכל מי שסיפוריה וספריה של עמליה-כהנא כרמון (1926–2019) קרובים ללבו. אין זה עוד מחקר העוסק בניתוח יצירתה, בדומה לעשרות מאמרים, ספרים, רשימות ביקורת ומחקרים רבים וטובים, המוקדשים לספריה ולסיפוריה משנות השישים ואילך.²

זה הוא ספר שונה מכל החיבורים האחרים שהוקדשו לדיאלוג רב-צדדי בין החוקרות והחוקרים לבין היצירה הנדפסת של עמליה כהנא-כרמון, ומאמרי ההנחיה שלה בדבר הדרך הנכונה לקריאת סיפוריה ומכלול יצירתה,³ שנדונה ונחקרה מזוויות שונות לאורך שישה עשורים. החידוש בספר זה הוא כפול: מצד אחד, הספר החדש נכתב כביוגרפיה מפורטת של הסופרת, המבוססת על יומניה ומכתביה וסיפוריה הגנוזים, שלא עמדו מעולם קודם לכן לפני החוקרים. כלומר, הספר עוסק בסיפור חיים אישי ומפורט, המתחולל בעיקרו ברשות היחיד, המוצג בידי רוזנפרב, בהקשר היסטורי-כרונולוגי מקיף ומאלף של חיים ציבוריים בארץ ישראל המנדטורית בשנות העשרים, השלושים והארבעים, ובשני העשורים הראשונים להקמת מדינת ישראל. בעשורים היסטוריים אלה, שלא נודע בהם, ככל הזכור לי, רישומן של סופרות עבריות אחרות ילידות הארץ, חיה עמליה כהנא-כרמון בתל-אביב, שנוסדה בשנת 1909, רק 17 שנה לפני שנולדה, בירושלים המנדטורית כסטודנטית באוניברסיטה העברית, בנגב, כשהשתתפה כאלחוטאית בחטיבת הנגב בזמן מלחמת השחרור, באנגליה ובשוויץ של שנות החמישים כאשר מהנדס ואם לילדים, ושוב בתל-אביב ובירושלים כאשר משפחה, כסטודנטית חרוצה וכסופרת יוצרת ומפרסמת. מצד שני, ספר חדש זה הוא בבחינת הרמת מסך דרמטית מעל כור היצירה הנסתרת של הסופרת, ברשותה המלאה ובשיתוף פעולה עמה, בכתב ובעל-פה, והסרת המעטה שחצץ בין החיים הפרטיים הנסתרים, המוצגים בביוגרפיה, על יסוד מכתבים משפחתיים, יומנים, מחברות-הרהורים, רישומי זיכרונות, וטיוטות סיפורים, לבין דיוקנה הציבורי של המחברת, הידוע מהיצירה הספרותית המוכרת לציבור הקוראים, מכתבתה הביקורתית המתפלמסת עם מבקריה, ומכתבתה המסאית על נושאים שונים. הספר החדש שכתבה רוזנפרב, מבטל לחלוטין את החציצה בין היוצרת ליצירה, עליה הקפידה כהנא-כרמון לשמור כל חייה, וחושף בפנינו עולם לא נודע, העומד במוקד

1. ציטוט מדברי עמליה כהנא כרמון בראיון ליצחק בצלאל, 'נוסח אישי', *למרחב*, משא (11 בנובמבר 1966), עמ' א-ב.
2. ביניהם רשימות, מאמרי ביקורת, מחקרים וספרים שנכתבו משנות השישים ואילך בידי שלמה גרודזנסקי, גרשון שקד, רנה ליטוין, מאיר וויזלטר, דליה רביקוביץ, אברהם בלבן, לילי רתוק, אלכס זהבי, נפתלי טוקר, פנינה שירב, יעל פלדמן, גיש עמית, שי רודין, ניצה קרן, נורית גוברין ורבות אחרות וטובות רבים אחרים וטובים. לפירוט ביבליוגרפי ראו: נגה רוזנפרב, *הקומה השנייה*, ביבליוגרפיה, 349–354: השוו: עמליה כהנא כרמון, באתר *הלקסיקון לספרות העברית החדשה* <https://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/00529>

3. נדמה לי, עד כמה שזכרונותי מגיע, שעמליה כהנא כרמון היא הסופרת הישראלית היחידה המתווכחת עם מבקריה ועם מחברי רשימות עליה ועל ספריה וסיפוריה, ומפרסמת הנחיות ברורות בדבר הפער בין המצוי לרצוי בדבר הדרך הנכונה לקריאת יצירתה. היא עשתה זאת ברשימות עיתונאיות, במאמרים, ובסיפורים הדנים בארס-פואטיקה שלה בשל שאיפתה לשלמות ולדיוק. בספר הנסקר כאן מובאות דוגמאות רבות ומפורטות למהלכים בלתי צפויים אלה.

יצירתה של כהנא-כרמון, שחשה כל חייה דחף עמוק "להביע את הפלא בכתב. את כל הפלאים. אני מוכרחה. אחרת אין חיי חיים,"⁴ הואיל ומאז ומתמיד נמנתה עם הבודדות שעליהן אפשר היה לומר את המשפט – היא "רואה דברים בצורה אחרת מאנשים אחרים... [היא] רואה דברים שאנשים אחרים בכלל לא רואים." ציטוט זה, המיטיב לטעמי לאפיין את יצירתה הייחודית של עמליה כהנא-כרמון, לקוח מדבריה של כלת פרס נובל לכימיה, פרופ' עדה יונת, על המורה והמשורר יצחק שלו, שהשפיע על חייה השפעה מכרעת, כפי שהביאם בנו הסופר מאיר שלו, בנאום במכון ויצמן מטעם הזוכים בתואר דוקטור של כבוד בחודש נובמבר 2020:

אחרי שעדה יונת זכתה בפרס נובל היא סיפרה על תרומתם של שני מורים להישגיה. האחת היא טוני הלה, מנהלת תיכון חדש שבו למדה בתל אביב, והשני – יצחק שלו, שהיה המחנך שלה בכיתה ד' בירושלים.

התרגשתי מאוד, אבל גם התפלאתי. אבי לימד אותה ספרות ותנ"ך ולשון וידעת הארץ והיסטוריה, ושום דבר בבייכמיה. שאלתי אותה איך השיעורים שלו תרמו להצטיינות שלה. היא אמרה: "הרגשתי שהוא רואה דברים בצורה אחרת מאנשים אחרים. הרגשתי שהוא רואה דברים שאנשים אחרים בכלל לא רואים."

הקומה השנייה, ספר הביכורים של רוזנפרב שמבוסס על עבודת הדוקטורט שלה באוניברסיטת תל אביב, בהנחיית פרופ' דן לאור, שכותרתה, "המחצית הראשונה: חייה ויצירתה של עמליה כהנא-כרמון עד להופעת הספר 'בכפיפה אחת' (1926) – (1966)" (2016), הוא ספר מעניין מאד ועשיר במידע חדש. הספר כתוב ברהיטות, בבהירות, ברגישות ובדייקנות ראויות לשבח, ומוקדש לחייה ויצירתה של עמליה כהנא כרמון, במחצית הראשונה של חייה, בין לידתה בעין חרוד באוקטובר 1926 לבין מועד פרסומו של ספר ביכוריה, *בכפיפה אחת*, באוקטובר של שנת 1966. הספר מגלה לנו לראשונה את הקשר ההדוק בין חייה ברשות הפרט על פי סדר כרונולוגי המתועד במכתביה וביומניה, לבין הרקע האוטוביוגרפי המובהק של היצירה הספרותית הבדיונית, שלא היה ידוע עד כה. הספר מלמד על ראשית ראיית הדברים בצורה אחרת, בכתבתה האוטוביוגרפית של עמליה כהנא כרמון, מהעשור הראשון לחייה ואילך, את הסוד מאחורי יצירתה ואת האמת שבלבבה, ואת התחושה שהיא מעוררת בקוראיה מאז ראשית פרסום יצירתה הספרותית, שהיא רואה דברים שאנשים אחרים כלל אינם רואים, ומספרת עליהם בלשון שונה מזו של כל סופר או מספר אחר. עוד מגלה לנו הספר את הרקע האישי לשאיפתה הבלתי מתפשרת לשלמות, הקשורה למאבק העקבי שניהלה על עצמאות הביטוי, חירות הכתיבה ודיוק הניסוח והסגנון, שלא התירה לגביהם שום שיפורים או שינויי עריכה. מאבק מתמיד זה היה קשור לבחירת הנושאים העצמאית באשר למרכז ולירכתיים, ובכל הנוגע לזווית הראייה האידיאולוגית, החורגת מהמקובל, ממנה היא בוחרת לספר את הסיפור בסגנון פיוטי אימפרסיוניסטי ייחודי, על מקומות שמעולם לא נזכרו בסיפור קודם לכן. בספר מתבאר לראשונה הרקע האוטוביוגרפי לתובנה הספרותית, שאותה ניסח פרופ' אבנר הולצמן באשר לנושא-העל ברבים מסיפוריה. לדבריו נושא זה הוא: "מצבה הקיומי של האישה בשלבי חיים שונים בעמידתה מול העולם הגברי, תוך כדי תנועתה ממצב של תלות ושעבוד אל השתחררות ועצמאות" או "התלות והמרד של אישה בעולם הנשלט בידי גברים"⁵. מבקר הספרות יוסף אורן, הביע עמדה דומה באשר למאפיין מרכזי בכתבתה: "ואשר לנושאי הסיפורים – התברר לי שכולם עסקו בניגוד שבין תלות ובין חופש. עלילתם המרכזית סיפרה על בני אדם, גברים ונשים,

4. ראו הערה 1 לעיל.

5. דברי אבנר הולצמן בסוף הערך: עמליה כהנא כרמון, באתר הלקסיקון לספרות העברית החדשה <https://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/00529>.

שמלחמת חייהם היא אחת ויחידה: להשתחרר מהכבלים של התלות כדי לזכות בחופש שהם ראויים לו ושאינם יכולים לחיות בלעדיו.⁶

לדעתה של עמליה כהנא-כרמון מנוסח ניגוד זה באופן מדויק הרבה יותר בדברים דרמטיים שאמרה למבקר הספרות יוסף אורן: "אם תשאלו אותי על מה אני כותבת, אשיב לכם: לתחושותי אני כותבת על מוות בחיים והתעוררות לחיים. זהו תחום ההתפעמויות שלי וזהו שדה הפעולה שבו אני מנסה לעשות". אורן הזכיר לה שכתבה זאת שנים רבות קודם לכן: "נדמה לי שהכתיבה שלי היא בעיקר על הקוטביות בין מוות בחיים לבין התעוררות לחיים, ועל זרם החילופין שמתרוצץ ללא הרף בין המטענים החשמליים של שני הקטבים האלה. כמעט בכל סיפור שלי זירת האירוע להתרחשות הזאת תהיה באחד משלושת אלה, או בתחומיו של המפגש גבר-אישה, או בתחומי התהליכים של מעשהו של היוצר, או בתחומי הרגע של הארה, שהוא משהו כמו רגע של התעלות דתית."⁷

רוזנפרב זכתה לידידותה של הסופרת ולאמונה המלא בעשור האחרון לחייה, בשעה שפגשה בה בשנת 2010, כשכהנא-כרמון הייתה כבת 84 והיא הייתה סטודנטית לספרות באוניברסיטת תל אביב, שכתבה עבודה סמינריונית לתואר שני בקורס 'ביוגרפיה – בין תיאוריה לפרקטיקה', שלימד פרופ' דן לאור. בהמלצתו של מורה כתבה על פרק בסיפור חייה של הסופרת עמליה כהנא-כרמון, בזמן שירותה בחטיבת הנגב במלחמת העצמאות. הסופרת, שהכירה את פרופ' לאור ואת חיבוריו הביוגרפיים הנודעים, התירה לתלמידתו, החוקרת הצעירה, בעקבות התפתחות הקשר הקרוב ביניהן בכתב ובעל-פה, גישה חופשית ליומניה ולמכתביה, לרשימותיה ולסיפוריה הגנוזים, השמורים כולם בשישים מכלים, בארכיונה האישי החסוי, המופקד בספרייה הלאומית בירושלים, במחלקת הארכיונים האישיים. איש מהחוקרות והחוקרים שעסקו ביצירתה, לא זכה לגישה מעין זו קודם לכן, שכן כהנא-כרמון הגנה על פרטיותה ופרטיות חיי בני משפחתה בקפדנות רבה, המעיטה מאוד בחשיפת חייה האישיים, סירבה בדרך כלל לכל דיון מפורש על מקורות יצירתה ולא השיבה לשום שאלה אישית על הקשר המפורש בין סיפור החיים הפרטי שלה, לבין הכתוב בספריה ובסיפוריה כמתחולל בתחום הבדיון.

הגילוי המפעים, העומד במרכז הספר החדש הוא, הקשר ההדוק בין האוטוביוגרפיה האפיסטולרית הלא נודעת, לבין הפרוזה הבדיונית, המוכרת במשך עשרות שנים, כמעוגנת בעולם הדמיון הספרותי אמנותי בלבד. אבאר את דבריי: מן הספר עולה שכהנא-כרמון חיה כל חייה – מאז ילדותה ונעוריה בקיבוץ עין חרוד ובתל-אביב המנדטורית, עבור בתקופת לימודיה באוניברסיטה העברית בירושלים, ובמהלך השירות בחטיבת הנגב במלחמת העצמאות, עבור בנסיעתה לאנגליה ונישואיה, לידת ילדיה ומגוריה עם משפחתה באנגליה ובשוויץ, וכלה בפרסום סיפוריה הראשונים בעיתונות בשנות החמישים והוצאתו לאור של קובץ סיפוריה 'בכפיפה אחת', בשנת 1966 – מתוך קשר חם, קרוב והדוק עם הוריה ואחותה, קשר משפחתי יומיומי בלתי מצוי, בכתב, המתועד בקשר מכתבים או קשר אפיסטולארי, החורג מכל מסגרת שגרתית של יחסי הורים וילדים.

מהארכיון האישי שלה בן חמשת אלפים העמודים, שממנו דלתה רוזנפרב בחריצות רבה את המכתבים והגלויות, הפתקים והרשימות, המסמכים הביוגרפיים וההיסטוריים, היומנים, הסיפורים הגנוזים, הציורים, טיוטות הסיפורים והנאומים, מחברות ההרהורים והזיכרונות, והגרסאות המוקדמות של סיפוריה הנדפסים, עולה בבירור שהבת הבכורה הייתה נוהגת לחלוק עם הוריה ועם אחותה, בתכיפות

6. יוסף אורן, מבקר ספרות. 13 במרץ 2019. : הראיון האחרון של עמליה כהנא-כרמון. *News 1 מחלקה ראשונה*.
<https://www.news1.co.il/Archive/0024-D-133040-00.html>

7. שם, שם מובא הציטוט של עמליה כהנא-כרמון במסה שלה: 'מוות בחיים והתעוררות לחיים':

מפתיעה, את כל אשר ראתה בראייתה הבלתי מצויה, עמה נולדה, ואת כל אשר חשבה, חוותה, כתבה והרגישה, בלשונה המיוחדת, הזהה לגמרי ללשון כתיבתה הספרותית.

הבת הרחוקה מביתה, כתבה להוריה בתכיפות יומיומית מכתבים ארוכים מפורטים, לפעמים על פני עשרות עמודים, על מראות, חוויות, רגשות, תובנות והתבוננויות ועל הרהורים אישיים, המנוסחים ביושר בוטה, בתבונה רבה, בלשונה המיוחדת הנשענת על ראייה בלתי מצויה זו, המתבוננת דרך הלשון העברית העתיקה והחדשה, אליהן התוודעה בלימודיה ובקריאה מתמידה ומקיפה, בבלתי נראה לעיני הזולת. היא כתבה להוריה על מה שלא שמים לב אליו בשל שגרתו או שוליותו, בכתיבה המטה אוזן קשבת למה שאחרים אינם נותנים עליו את הדעת כלל ועיקר, ובוודאי שאינם טורחים לנסח אותו ניסוח ייחודי מפורט ומדויק. היא משתפת את הוריה בשלל מראות וחוויות חושיות, בהרהורים ובתובנות מילוליות מקוריות, מבעד למנסרה הפרטית שלה, כמו בתחושותיה השונות ביחס לרגעי אכזבה ושמחה בעולם המעשה, בדיוקנה העצמי ובדיוקנאות של חבריה, בציפיותיה ובכישלונותיה, וברגעים של התפעמות ושל התעוררות חווייתית בתחומים שונים, באמצעות כתיבה יומיומית של מכתבים וגלויות, הכתובים באותה לשון ייחודית פרגמנטרית אימפרסיוניסטית לירית המאפיינת את סיפורה.⁸

מהספר עולה כאמור, כמעט בכל עמוד, עדות הארכיון האישי, המלמדת שהייתה כותבת מכתבים אדוקה, שעמדה בקשר תכוף וקבוע, כמעט יומיומי, עם אביה, חיים, ואמה, שרה, עם אחותה, מרים, ועם בן זוגה אריק כרמון, כששהו בנפרד בשל נסיעות עבודה או לימודים. לקרוביה כתבה מכתבים בני עשרות עמודים שהקדישה לכתבתם שעות ארוכות, כאשר אביה שירת בצי הבריטי בפורט סעיד במחצית הראשונה של שנות הארבעים והיא גרה בתל אביב, כאשר היא הייתה סטודנטית באוניברסיטה העברית בירושלים במחצית השנייה של שנות הארבעים והוריה גרו בתל אביב, כשהייתה חיילת במלחמת השחרור בסוף שנות הארבעים בחטיבת הנגב וכשנסעה לאנגליה כדי לעבוד וללמוד בראשית שנות החמישים ועברה לשוויץ בעקבות עבודתו של בן-זוגה, עד ששבה לישראל עם משפחתה בסוף 1957, והתחלקה איתם בגילוי לב גמור ברוב המכריע של כל פרטי חייה, מזווית ראייה בלתי מצויה.

כתיבתה הייחודית במכתביה ובסיפוריה, הייתה קשורה לשני היבטים, ליושר אינטלקטואלי בלתי מתפשר, הכרוך באומץ לב מוסרי, ולטעם בלתי צפוי בכל הקשור בעולם החושים. את ההיבט הראשון, המבטא עמדת מוצא מוסרית עקרונית ביחס למציאות אביא כציטוט של משפט שלה, שכתבה ברשימה לזכרו של המבקר החכם שלמה גרודזנסקי, שהלך לעולמו בפברואר 1972. כשביקשה לאפיין את ייחודו של המבקר, שהיה יקר לה כידיד, כתבה על ממד שאפיין באופן מובהק גם אותה. "חוויות-דעתו, כידוע, מחמירה הייתה, ברורה, לא מתפשרת. והייתה חירות עצמאית באיתנות בה הרשה לעצמו לדבוק בעקרונותיו, בטעמו, במעודנות דרישותיו, ואף פעם לא לפחתם לפי הרוח הנושבת. בעוד שבו-בזמן, מי כמוהו עקב בעניין, מרותק ומעורה, בראש פתוח, אחרי נשיבותיה, אצלנו ובחוץ."⁹

על ההיבט השני של יחסה לעולם החושים ולביטוי המילולי יוצא הדופן, רק אומר שמדובר בתפיסת עולם אידיאליסטית של אדם המייחס להתבוננות בכל רגע בחייו, קטן כגדול, חשיבות מכרעת הואיל והוא מסרב לקבל את החיים כמות שהם, בדרך שבה הם נתפסים לזולת בדרך כלל, כאפשרות יחידה. חשיבות זו קשורה להבחנה מדויקת של תמלול המרחב הנראה לעין והנשמע לאוזן, המעורר התפעמות בכותבת,

8. לילי רתוק בספרה *עמליה כהנא-כרמון – מונוגרפיה* (1986) הגדירה את הסגנון המיוחד לסיפוריה המוקדמים של כהנא-כרמון כסגנון אימפרסיוניסטי בגלל הדמיון הרב בין צורת העיצוב של המציאות הנגלית לעין בסיפורים אלה ובציוריהם של ציירים השייכים לזרם זה. (66)

9. עמליה כהנא כרמון. ג' אדר תשל"ב, 18 בפברואר 1972. הניתן למנות את כל שחבים לו. *משא* לספרות, אמנות ועיון, מוסף לבד מס' 11.

מרחב הקשור בפלא הכורך תמונות, צלילים, מראות, זיכרונות והלך נפש. המטרה היא לצרף התבוננות ייחודית, החורגת מתפישת העולם הרגילה, שאף פרט בנוף, בטבע או בנפש, אינו נעלם מעיניה, ומתן מבע מדויק לפלא המוחשי העשוי להתגלות בכל מקום, בבית ובחוץ, בשוליים ובירכתיים, ברשות היחיד או ברשות הרבים, בביטויים נדירים, בניבים נשכחים מעוררי הדים ובמילים בלתי צפויות. אביא עדות בלשונה שלה, על כתיבתה, כשהדובר הוא מר לוצי, בסיפורה הנודע 'מושכלות ראשונים', אותו כתבה ב-1961, שהוא היא. כך עולה מעדותה המפורשת: "ברשימותיה הנמצאות בארכיונה הגנוז בספרייה הלאומית, כתבה כי הסיפור 'מושכלות ראשונים' נכתב אודותיה" (הקומה השנייה, 227):

שאינו עובר את דל-השפתיים, ישמע. ובכי מקרי של ילד מקרי, בכי כל ילד. תמונה המדברת בדחיפות על קדושת היום-יום. וכבר, תמונה זו נמל מוצא להפלה מופלאה: לקראת רגע של התגלות. וכבר הילת משמעות יעטו העצמים. הם אינם הם. רק זכרם שנשכח. הנבואה שבהם. היומיום בטל בששים.

אולם אשר לי הטווח מוגדר: לא לכתוב על שאיני יודע. מבלי לשכוח את אחידות הטון, למצוא לכל משפט את דרגת הרגשיות. לנקוט חסכון לפיו אין מלה ניתנת להשמטה או החלפה. לראות למבחר המלים: אם לצטט את צ'זרה פוזה – "המלה המתארת (מעוררת הד), פולחן (פעולה מגית) או עובדה נשכחת, מסתורית (אבוקציה), היא היחידה המעניינת אותי.¹⁰

המכתבים השמורים בארכיון, המשמשים תשתית אוטוביוגרפית סמויה, לסיפור הבדיוני הגלוי, בחלק ניכר מהסיפורים המכונסים בספר *בכפיפה אחת*, ובסיפורים שנגנזו ולא נדפסו, כתובים בנוסח בלתי שגרת, המצרף פרטי פרטים מוחשיים והלכי נפש נסתרים, וסוג מיוחד של התבוננות קלידוסקופית מפרקת ומצרפת, הקשורה הן בתבונה לשונית ייחודית הן בראייה חזותית נדירה הרואה דברים אחרת, התובעת ניסוח והגדרה בתמונה מילולית חד-פעמית. אפשר לתאר את ראיית המציאות שלה בתמונות מילוליות – המתייחסות לתחומים בהם מיקדה את ראייתה הקלידוסקופית בעולם הנגלה ובעולם הנסתר, שנשזרו בכתיבת המכתבים שלה, כמו בכתיבתה הספרותית המושתתת על מכתביה – כאבני פסיפס המונחות זו בצד זו ויוצרות דגמים חדשים, ולא כדיווח על עניינים שבשגרה או כסיפור מעשה שיש לו אחיזה באיזושהי מציאות החורגת מרשות היחיד בעולמה שלה. בסיפורה 'מושכלות ראשונים', שזכר לעיל, אשר ראה אור לראשונה בהארץ *תרבות וספרות*, ב-15 ביוני 1962, כתבה משפט ארס-פואטי מאלף, בשם גיבור הסיפור מר לוצי: "אצלי שאיני יודע לצייר תהליך בעיצומו, התגלגלו הדברים לידי תחבולה של הנחת תמונה בצד תמונה, כבסרט קולנוע. בתקווה שאשליית התנועה תיווצר בדמיון" (*בכפיפה אחת*, 241). בעדות מאוחרת בראיון בעל פה, המוסבת על כתיבתה, אמרה: "הסיפור מבחינתי זאת התלקטות של מקרים. סיפור בנוי על רגעים של התפעמות, רגעים של התעוררות חווייתית לגבי משהו"¹¹... בסיפור 'מושכלות ראשונים' מובא משפט נוסף על תחושותיו ועל כתיבתו של המחבר, המוסב עליה בשלמות: "ידידים אין לי. אף לא אחד. להיפגש עם מכרים, הטורח, העייפות, מאמץ רב. [...] לפיכך, אין לי אלא ספרי. יושב אני וכותב". את טיבה יוצא הדופן של כתיבתה, שהייתה קשורה בתחושת ייעוד רוחני הקשור בהתבוננות ובכתיבה, בעולם שרבה בו הבדידות ומעטים בו הידידים, בגלל תובענותה של מלאכת היצירה, הגדירה לעצמה במחברת הרהוריה במשפט: "את כתיבתי אני רואה כהתקדשות בלתי פוסקת."¹²

10. *בכפיפה אחת*, 241–242.

11. ראו הערה 6 לעיל.

12. עמליה כהנא-כרמון, 'הרהורים', 30 בספטמבר 1963; בתוך: *הקומה השנייה*, 272. אני תוהה מה הייתה אומרת הסופרת הנוטה להתקדשות, אשר חוננה בראייה מיוחדת, על דברי סב סבה מצד אם אביה, ר' ישראל בעל שם טוב (1700–1760), שקידש את המציאות כולה בדרך שאיש לא קדם לו, ואמר על לשון הקודש: "שיש בכל אות ואות עולמות, נשמות ואלוהות". למראה מקום ראו ההערה הבאה.

בית הוריה, נמעני המכתבים, היה בית יוצא דופן כעולה מעדות המכתבים ומסיפוריה אודותיהם. אביה, חיים כהנא (1894–1974), צאצא, מצד אמו, למשפחת ר' ישראל בעל שם טוב, שנודע בראייתו יוצאת הדופן ובתפישת הלשון הייחודית שלו,¹³ עלה מהעיירה קודניה שבאוקראינה לקבוצת כנרת בשנת 1914. הוא היה מאנשי העלייה השנייה ומראשוני קבוצת כנרת וממקימי קיבוץ עין-חרוד ב-1921, ונודע כאיש חזון ואיש ספר, בעל כושר המצאה ומקוריות בתחומי המכניקה והתעשייה, וכאיש הצי המלכותי הבריטי בשנות מלחמת העולם השנייה, שאחרי שחרורו עבד בתאגיד לעיבוד חקלאי יכין-חק"ל שהוקם על ידי ההסתדרות הכללית והסוכנות היהודית ב-1952 על ידי איחוד החברות הקבלניות החקלאיות. אמה, שרה קריספין (1903–1985), ילידת בולגריה, נערה דעתנית, עצמאית ואוהבת ספר, עלתה ארצה בשנת 1921, אחרי שסיימה בהצטיינות את לימודיה בסמינר למורים לעברית, ונודעה כאידיאליסטית יפת תואר, נערצת ומעוררת השתאות, קיצונית, ססגונית וסרבנית, טבעונית, אוהבת אופרה ובעלת השקפות עולם ניהיליסטיות. היא גילתה מנעוריה ענין באתנוגרפיה, ולמדה להיות דבוראית במקווה ישראל ולמדה בבית הספר לחקלאות של חנה מייזל ולימדה כוורנות בבית הספר החקלאי לבנות "משק הפועלות" בשכונת בורוכוב בגבעתיים. שני הוריה היו אנשים יוצאי דופן בחכמתם וביוזמתם, בצניעותם, באורח חייהם ובמסירותם לשתי בנותיהם, והמשיכו בהתכתבות ארוכת שנים עם בתם הבכורה, על אף שידעו עליות ומורדות בחייהם כזוג לאורך יובל שנים של חיים משותפים.

ההתכתבות הענפה איתם, שנשמרה בארכיון של כהנא-כרמון, אותה מביאה רוזנפרב בהרחבה בספרה, היא בלתי צפויה, הן מבחינת עולמה ככותבת גלוית לב, והן מבחינת ציפייתה הייחודית מהוריה, כקוראים ומשיבים על מכתבים יומיומיים בני עשרות עמודים. היא כתבה להם מכתבים מפורטים, מעמיקים ומרתקים בלשונה הייחודית רבת היופי, המוכרת לנו מסיפוריה וספריה, כל יום שהייתה רחוקה מהם, ומכתבים אלה המספרים במפורט על פרקים שונים בחייה, היוו ככתבם וכלשונם את התשתית לסיפוריה, במסווה מזערי של החלפת שמות הגיבורים ושמות המקומות. אין מדובר כאן רק בחשיפת הקשר בין תולדות חייה של הסופרת לבין יצירתה, אלא מדובר כאן בחשיפת העובדה הדרמטית שהמכתבים המשפחתיים, הפרטיים בתכלית, שכותבת בת להוריה או אחות לאחותה הצעירה, מרים, או הגלויות המשפחתיות שנשלחות בין קרובים הרחוקים זה מזה מרחק גאוגרפי, אך קרובים זה לזה קרבת לב ונפש, ורשימות פרטיות בתכלית של זיכרונות והרהורים, המתעדים כולם יחסים מסוימים, ימים ותאריכים מדויקים, מקומות ספציפיים ואירועים מפורטים, תובנות, רגשות ועדויות, המעוגנים כולם במציאות קונקרטית, לצד מכתבים לאנשים שהיו חברים קרובים, הפכו בהסוואה קלה מאוד, ככתבם וכלשונם, מאוטוביוגרפיה אפיסטולרית ליצירות ספרותיות נודעות, המוכרות לקוראיה של עמליה כהנא כרמון, מאז שסיפוריה ראו אור במוספים ובכתבי-עת בשנות החמישים, ומאז שספר ביכוריה *בכפיפה אחת* המכנס סיפורים אלה, ראה אור ב-1966. הוריה שמרו את כל מכתביה והחזירו לה אותם לבקשתה בשנת 1960 והיא השתמשה בעמודים שלמים מתוכם בסיפוריה, הן בעת שכתבה את מכתביה לראשונה, הן ממרחק השנים.

רוזנפרב עורכת השוואה מדוקדקת בין התכתובת המשפחתית הפרטית בין הבת להוריה ובין אחות לאחותה, על אירועים שחווה, מקומות שראתה, אנשים שפגשה, ותחושות ורגשות שחשה, לבין היצירה הספרותית הנדפסת, ומגלה רמת חפיפה מעוררת השתאות בין הפרטי לציבורי ובין האינטימי-משפחתי לבין הספרותי-

13. על ראייתו יוצאת הדופן של הבעל שם טוב, ראו: רחל אליאור. תשע"ד. ישראל בעל שם טוב ובני דורו: מקובלים, שבתאים, חסידיים ומתנגדים, א-ב, פרק ד. ירושלים: כרמל. על לשונו הייחודית ראו שם, פרק ה.

אמנותי. ההשוואה המדוקדקת בין נוסח המכתבים המשפחתיים הפרטיים לבין הכתיבה הספרותית הציבורית, מגלה בבירור את מציאותם של קטעים שלמים מהמכתבים הישנים בסיפורים החדשים ואת החפיפה ביניהם. אצל כהנא-כרמון, כך מסתבר למקרא התייעוד החדש, שלא נודע כלל קודם לכן, לא הייתה שום חציצה בין החיים לבין הספרות, או בין הווייתה כבת, כתלמידה, כנערה, כחיילת, כאוהבת ומאוהבת, כסטודנטית, כאשה עובדת או כאשת איש, כמבקשת אהבה מפעימה, כאם המגדלת ילדים קטנים, כאישה נואשת או כעובדת מותשת, כאהובה או כחברה, הכותבת בפירוט על חייה להוריה ולאחותה, לבין הווייתה כמספרת וכסופרת הנוטלת קטעים שלמים ממכתבים גלויי לב אלה ושוזרת אותם בסיפור מילה במילה, כאשר רק שמות הגיבורים או שמות המקומות משתנים. היא הפכה את הכתיבה הספרותית האישית היומיומית לחייה, והפכה את חייה לכתיבה ספרותית מנעוריה, הן כאשר כתבה מכתבים פרטיים הן כאשר עיבדה אותם לסיפורים, שכן לגבי דידה החיים ברגעי ההתפעמות או ברגעי הפלא שנגלו לעיניה והתנסחו בלשונה המיוחדת – רגעים שהיו פעמים רבות קשורים במפגשים אנושיים בלתי צפויים, בנופים מכמירי לב או במפגשים ספרותיים מפעימים עם ספרים עתיקים או בהתאהבות באנשים שיופים הגופני או הרוחני נגע ללבה, או בפליאה מיופיו של עולם ומתיאוריו הקולעים במכמני השפה העברית לדורותיה – היו תמיד שזורים בכתיבה, וכל מאורע פרטי שנראה או נשמע בחיים, נתפש כחלק מסיפור חדש-ישן שראשיתו בספרות העברית לדורותיה, או מעדות כתובה שיש לה שורשים קדומים מהמקרא ואילך.

כך למשל חוויתיה הבלתי צפויות כאלחוטאית של חטיבת הנגב במלחמת השחרור, אהבתה הרבה לנגב הפראי והלא נודע, הנתפש כיצור חי רב-יופי, פועם ומדבר, ואהבת נעוריה ליצחק זמיר, הסייר המסתורי בערבות הנגב, שנהרג במלחמת השחרור כשמטוס הסיור שטס בו הופל, ומותו הסב לה אבל כבד, עליהן כתבה במפורט במכתבים להוריה, הופכים לסיפור על אילנה האלחוטאית, על יפעת המדבר הנושם, המוצג כיצור חי ומואר, על יחסיה הראשוניים עם נח הסייר שנקטעו באיבם, ועל האבל הכבד על אבדנו, בסיפור 'באר שבע בירת הנגב'.¹⁴

את כל מה שחוויתה בגופה ובתודעתה ותמללה בניבים, צירופים, תמונות וביטויים, או ראתה בהווייתה היומיומית וזכרה במילים, מבעד לאספקלריה המיוחדת לה, ורק לה, כילדה מחוננת יוצאת דופן, המצטיינת מילדותה כקוראת להוטה אוהבת לשון, כנערה קוראת אוהבת יופי, כחיילת מתבוננת ומשתתפת במלחמת השחרור, כאוהבת ומאוהבת בעשור השני השלישי והרביעי לחייה, כסטודנטית נשואה, כאשת איש, כעקרת בית מותשת ומאוכזבת או כאם המגדלת ילדים, ומצאה לנחוח להעלות על הכתב כעדות על חייה, "על פי האמת שבלבבה", במכתביה למשפחתה, במחברות הרהוריה, ביומניה, ברשימותיה וזיכרונותיה, במשך כל ימי חייה, הפכה כלשונם וכנתינתם הראשונית, לחומרי תשתית לסיפוריה ולספריה, כשהיא משנה רק את שמות הכותבים והנמענים ומקום הדיווח ואת המסגרת המקורית של המכתב. את כתיבתה הייחודית ביארה במשפט שכתבה באחת ממסותיה: "מי שכותב ספר בסיפורת, מוסר על העולם כפי שהוא מכיר וחווה אותו, אישית, על פי האמת שבלבבו".¹⁵

החוקרות והחוקרים, המבקרות והמבקרים שכתבו על יצירתה הצביעו בהקשרים שונים על מרכזיות סיפורי האהבה או סיפורי ההתאהבות החד-צדדית בכתיבתה. למקרא המכתבים והיומנים, מתברר, למרבה ההפתעה, שרובם המכריע מבוסס על

14. השוואה מפורטת בין המכתבים להוריה לבין הסיפור 'החרב המתהפכת' שהפך ל'באר שבע בירת הנגב', נערכת בספר *הקומה השנייה*, 164–169.

15. עמליה כהנא-כרמון. 2020. *להיות אישה סופרת, שבע מסות*, בעריכת גדעון טיקוצקי ויערה שחורי, הקיבוץ המאוחד. 77.

כתיבתה האוטוביוגרפית במכתבים להוריה וביומנים שכתבה לעצמה. אביא את דבריו היפים של גיש עמית על סיפורי אהבה אלה, שנכתבו בשנת 2006, בשעה שאיש לא העלה על דעתו שיש חפיפה בין חיי הסופרת לחיי דמויותיה הספרותיות:

סיפורי אהבה, או ליתר דיוק התאהבות, שכן האהבה אצל כהנא כרמון היא תמיד הרגע של הפנייה המוחלטת אל עבר הזולת, פנייה שאף פעם אינה נענית ואינה מתממשת. וזהו, אולי, הדבר הטבוע בחמשת הסיפורים הללו, העובר בהם לכל אורכם: התשוקה, שהיא כמעט תמיד תשוקה של אישה (של נערה), להיחלץ מבדידות בלתי נסבלת, הרצון להיוושע, להיגאל, המוליד רגע שברירי של חסד ושל התעלות, שמיד אחריו מגיעה ההכרה בחוסר התוחלת של התשוקה הזאת, ועמה השיבה אל "דלת אמותיה" של הבדידות. בשפה עשירה מאין כמותה, רוויה ברמזים מקראיים, המערבת רמות לשוניות שונות, עולה על גדותיה מרוב שפע אך גם שסועה ומפורקת, בתחביר קטוע, סדוק, מתארת כהנא כרמון פעם אחר פעם את ההתערטלות המוחלטת של ההתאהבות, המפקיעה לרגע אחד את האוהב מעצמו ומחיינו ומטילה אותו אל עבר הזולת, ואת החיפוש הרליגיוזי אחר משמעות, הרצון להרחיב את גבולות החוויה והתודעה.¹⁶

העובדה הנחשפת בספר *הקומה השנייה*, שכתובה גלוית לב מעין זו ראשיתה בהתכתבות עם הוריה וברשימות אוטוביוגרפיות שהפכו כלשונון לסיפורים, יוצאת דופן עד מאוד בתולדות הספרות. המחברת עשויה, ככל כותב, ללטש, לשפר או להחליף דימוי בדימוי, ניב בניב, או לדייק בלשון, במעבר מהמכתב לסיפור או מהיומן לספר, אבל איננה משנה מאומה ממה שהועלה על הכתב ברגע התרקמותו כעדות כתובה על אמת, על רגש ותחושה, על סבל ואבדן, על אכזבה והחמצה, על תובנה בלתי צפויה, על פליאה, על הבלחה או על התפעמות.

האוטוביוגרפיה הפרטית לחלוטין של האני הכותב של הילדה, הנערה והאישה, האם ואשת איש, הנשקפת ביומנים ובמכתבים בפירוט רב, בדיוק רב וביופי לשוני יוצא דופן, זו המתעדת ללא הרף בארבעת העשורים הראשונים בחייה, ומעלה על הכתב עד מחצית שנות השישים, את המחשבות, הרגשות, הבלחות היופי, התובנות, ההרהורים, השמחות, ההחמצות, המצוקות והאכזבות, לצד התודעה המשתנה בדבר הניסיונות והרשמים של חיי היום יום במסגרת הבית, המשפחה או העבודה, והיצירות הספרותיות הבדיוניות הנודעות של הסופרת, נשזרים אלה באלה במידה שלא תשוער.

פעם אמרה עמליה כהנא-כרמון בראיון עיתונאי: "לטוב או לרע לי מעשה הכתיבה הוא הוא המציאות. שם אני חיה. שם קורים לי דברים. שם ההרפתקה. זה מצב-דברים שאיננו מתוך בחירה. זה ככה". עוד אמרה: "הלא כל סיפור וכל הכתיבה היא הנצחה של אירועים, של רגעים חווייתיים, דברים חווייתיים שעברו עליך".

ספרה של נגה רוזנברג ממחיש באופן מובהק ובלתי צפוי לחלוטין, את משמעותו של משפט מכריע זה של אישה שהפכה את חייה לספרות. הספר כמדומני גם מבאר מחדש את נקודת המוצא של כתיבתה הפמיניסטית הביקורתית והמתריסה שהקדימה את זמנה, שמבחר מתוכה כונס בספר החדש *להיות אישה סופרת*.¹⁷ בביקורת הפמיניסטית החריפה שכתבה כהנא-כרמון בין השנים 1983–1996, תמיד התרעמה על כך שלכתיבתה אין שומע וליצירתה אין מבין (בדומה ל'שירת העטלפים במעופס', שאוזננו המכוונת לתדרים אחרים לגמרי, איננה יכולה לשמוע), למרות העובדה שהייתה עטורת פרסים ושבחים מראשית כתיבתה הציבורית ואילך, משום שהיא נכתבת "על פי האמת שבלבבה", שאיננה פחותה בחשיבותה מכל אמת גברית-ציונית-לאומית אחרת, או שהיא נכתבת מנקודת מוצא סובייקטיבית של סופרת שהיא בת, אחות חיילת או סטודנטית, אישה ואם, על משמעות החיים, בידי סופרת

16. גיש עמית. 17 באפריל 2006. "רגע שברירי של חסד ושל התעלות", פגישה, חצי פגישה, עמליה כהנא כרמון. הספרייה הקטנה, הוצאת הקיבוץ המאוחד וספרי סימן קריאה. הארץ.
17. *להיות אישה סופרת*, שבע מסות. 2020. עורכים: גדעון טיקוצקי ויערה שחורי. סדרת קו אדום כהה. הקיבוץ המאוחד.

שרצתה תמיד, מאז ראשית כתיבתה כנערה, חופש מוחלט ושליטה מוחלטת בכל היבט של חייה ויצירתה, קריאתה וכתיבתה, סגנונה ובחירתה, בזיקה בלעדית לעולם הערכים הפרטי שלה, המנחה את כל אלה. אולם היא גם רצתה בעת ובעונה אחת, להתקבל כשוות ערך בעולם הספרותי הגברי הלאומי ההגמוני, שנושאי כתיבתה היו רחוקים ממנו מרחק רב. היא חיה מתוך תודעה שהספרות העברית של כל הדורות, ושל דורה שלה בכלל זה, משולה לבית כנסת, שבו התפילה, הקריאה בתורה, ברכת כוהנים וכלל הברכות, כמו התפילות והפיוטים וכל עבודת הקודש בעלת המשמעות, על כל גילוייה, מתרחשות אך ורק בעזרת הגברים, בעוד שכל הנשים, בלי קשר לייחודן, לסגולתן, לרצונותיהן או לכישרונותיהן, מורחקות מעבר למחיצה, ונתפסות רק כצופות דוממות חסרות כל חשיבות, השייכות לתחום המרוחק והשולי, הידוע כ'עזרת נשים'. נוכחותן של נשים בעזרת נשים איננה משמעותית בשום דרך לעבודת הקודש הגברית בבית הכנסת וקולן אינו נשמע ודעתן אינה נחשבת, כך חשה ביחס לספרות שנכתבת בידי אישה, שתמיד תיחשב שולית, משנית וחסרת כל חשיבות, ביחס להתרחשות המרכזית של עבודת הקודש, אשר בה איננה יכולה לקחת חלק, מעצם זרותה המגדרית. בעבודת הקודש או בספרות הגברית הלאומית, קולה אינו נשמע, דעתה אינה נחשבת, שיקול דעתה אינו מובן ואף פעם אינו נלקח בחשבון. הרבה אפשר להרחיב על דימוי קולע זה באשר למשמעות העדרן של נשים יהודיות מהספרות העברית לדורותיה, בעולם היהודי הפטריארכלי, שאין בו אף ספר שכתבה אישה יהודייה בלשון הקודש והביאה לדפוס בימי חייה, ספר שזכה להכרה ולהוקרה, בין דבורה הנביאה לדבורה בארון, בעולמו של 'עם הספר' שהשאיר לנשותיו רק את מחצית הספרייה הריקה, אולם הואיל ועשיתי זאת במקום אחר, לא ארחיב על כך כאן.¹⁸

מסתבר ממכתביה, מרשימותיה ויומניה, שתמיד רצתה לקבוע בכוחות עצמה בלבד, מתוך חכמתה והשכלתה, לשונה וזיכרונה, עולם ערכיה, תעוזתה וסדרי עדיפויותיה, כישרונה הייחודי וסמכותה הספרותית, את הראוי לעדות בעיניה, או את החיוני והמרכזי והחשוב שיש לכתוב עליו, על פי טעמה, השתאותה, חכמתה ושיקול דעתה, בכל הנוגע לעולם הנגלה ולעולם הנסתר בחייהם של גברים ונשים. היא סירבה לחלוטין להיכנע למוסכמות ספרותיות רווחות בדבר מרכז ושוליים, או להתאים את עצמה לציפיותיהם האסתטיות של מבקרים בני התקופה, ולכתוב מנקודת מבט גברית העוסקת בלאומי, בצבאי, בחברתי, בביטחוני, בכללי ובציבורי, בחשוב ובמרכזי, על פי טעמים של בני הדור בשנות הארבעים, החמישים והשישים, ועמדה על זכותה המלאה לכתוב בעצמאות גמורה, בפרוזה לירית אימפרסיוניסטית פרגמנטרית, סיפורים על נושאים הנוגעים ללבה, השאובים מניסיון חייה וחוויותיה כבת, כנערה, כאחות, ככלה וכאישה, כסופרת, כאשת איש, כחולה ונכה או כאם משפחה, ככותבת המייצגת את מחצית האנושות שקולה אינו נשמע בספרות העברית, וכדוברת עברית הכותבת בעברית בסגנונה שלה מנקודת ראותה שלה, על מראות ואנשים החשובים בעיניה והמעניינים אותה, מזווית ראייה נשית בלתי צפויה. היא עמדה בתוקף על זכותה לכתוב מזווית ראייה של אישה סופרת בעלת עולם ערכים שונה, הרואה דברים בצורה אחרת, בלשון הנמסרת בתדר אחר מזה שרוב בני האדם שומעים, על השולי, על האנושי, על הנואש והכושל, המעורר צער או חמלה, או לכתוב ספרות המתוארת מזווית ראייה שונה לחלוטין מזו המקובלת בכתיבה הגברית הרווחת, בשנים בהן פרסמה את סיפוריה וספריה. כתיבתה הלא מוכרת, אשר נשמרה כסיפורים גנוזים במגירה, הנזכרים לראשונה בספר, מצטיינת בהעלאה על הכתב של אפיזודות מילדותה ומנעוריה בגילוי לב נוקב, לצד השתאות מיופיו של הטבע ומפלא

18. ראו: אליאור, רחל. תשע"ח. סבתא לא ידעה קרוא וכתוב: על הלימוד ועל הבורות, על השעבוד ועל החירות. ירושלים: הוצאת כרמל.

מורכבותו. יחסי אנוש בחייה וביספוריה, עומדים, כאמור לעיל, פעמים רבות בסימן אי-ההבנה, ההחמצה, הבדידות, הייאוש והאכזבה מציפיות שלא התממשו, בעוד שהטבע לעולם אינו מכזיב. היא עצמה תגדיר לימים השתאות זו במשפט: "העמדה הרליגיוזית כסוג של יחס כלפי החיים, יחס של השתאות נוכח כל המורכבות של העולם, של החיים"¹⁹.

לגבי דידה, כך עולה בבירור מהספר *הקומה השנייה* – כותרת שנבחרה הן כמחווה לרצונה של עמליה כהנא-כרמון לקרוא בשם זה לקובץ ההמשך של *בכפיפה אחת*, ששמו המקורי היה 'חדרים מרוהטים', הן בהוראה הספרותית של הביטוי, המתייחסת לדבריה של נגה רוזנפרב "לרובד הנסתר, המטפורי בסיפור, למשמעות המשתמעת בין השורות" – המבט האישי האידיאליסטי המוחלט על כל נושא קטן או שולי, שהמחברת בוחרת להתמקד בו ולהגיב עליו בתיאור של זמן מסוים שהתרחש בו דבר מה מפעים שעורר הלך נפש ייחודי, או של רגע אנושי של כמיהה או התבוננות, או בעולם המחשבה הקשור בהצטללות, דיוק ובהירות, ובעולם הרגש הקשור במרהיב ובמפליא, או בעולם המעשה והמחדל שקשור בציפיות, באי הבנה, באכזבות והחמצות, הוא העולם הבלעדי הקיים.

כלומר, רק עולם הנראה מבעד למנסרה הפרטית של הלשון והחושים, או זה המכונן רגע אנושי מפעים או ראוי לתיאור מבעד למסגרת שולית נטולת חשיבות, הוא זה הראוי להתבוננות, להבנה ולפענוח, להרהור ולניסוח, לתיאור ולעיצוב, גם אם המדובר רק בצל על הרי הנגב, במשחק ילדים או בבעלת בית מבוגרת שנפלה, בשיחה עם רופא או בישיבה על אדן החלון. לשון אחרת, הכתיבה הייחודית החשופה והנפעמת, השואפת לבטא עולם פנימי אישי לחלוטין ולשקף את זווית הראייה הפרטית והחד הפעמית על המצב האנושי ועל העולם שאדם חי בו, שאדם נולד עמה, ומלטש אותה בקריאה בלתי פוסקת, מרחיבה אופקים, ובגיבוש לשון פרטית המפענחת עולם ייחודי זה שהאדם נקלע אליו ומעמיק במשמעותו על פי התגלותו הפרטית בקורות חייה של היוצרת, היא המציאות היחידה הראויה להתבוננות, לקשב ולהבנה, להרהור, לשיבוץ ולחקירה, לפענוח וניסוח, אין זולתה. אין הבחנה בין גבוה לנמוך, בין אישי לציבורי, או בין שולי למרכזי. כל דבר שהעין רואה ומגדירה כראוי לזיכרון ועדות, כל ניד וזיע של הנפש הבודדת או המתאהבת, וכל דבר שהדעת מתמללת בלשון ייחודית המשלבת את העתיק והחדש, את המקראי והפיוטי, את המהדהד והזכור, ראוי לסיפור באותה מידה, אם אפשר להציגו באפיונו החד פעמי, ביופיו המפעים או בעושר הקשריו.

במידה רבה אפשר לומר שכל רגע בחייה, מילדותה ומשחר נעוריה ועד לעשור הרביעי בחייה, הפך בתודעתה הקשובה והמתבוננת – הקוראת ללא הרף, בספרות העתיקה ובספרות בת זמנה, בעברית ובאנגלית, קריאה המעשירה את לשונה ואת רוחה החווה חוויה רב-חושית – לקיים קיום מלא בחיים של כל אדם, רק ברגע שנוסח בלשון וירטואוזית בלתי-צפויה, עתירת ניבים נדירים ומילים נשכחות, כעדות כתובה על תבונה מפענחת או מצרפת, או על קשב דרוך והאזנה חודרת, הרושמת או מתמללת את החד-פעמי. תפישת עולם זו, המרחיבה על האמת האנושית החד-פעמית, על הבדידות ועל היצירה, על ההתאהבות וההתפעמות ועל הנפילה והאכזבה, הפכה את העדות האישית ביותר לספרות אוניברסלית העוסקת בעולמו של היחיד ובאנשים המשיקים לחייו, שרק לה יש מבחינתה זכות קיום, בלשונה הייחודית ובדרך ראייתה הייחודית.

בהזדמנויות שונות אמרה שהיא מחשיבה מאד את הבלתי-שגרתית, את המוזר ויוצא הדופן, בכל מקום ובכל הקשר, ועל כן היא מעדיפה את השימוש במילים ובצירופים יחידאיים במקרא ובלשון העת העתיקה, ואת הכתיבה השזורה בביטויים נדירים

19. הקומה השנייה. 78.

מספרות ההיכלות, מלשון חכמים, מספרות יראים ומשירת ימי הביניים. לקורא בסיפוריה נדמה לעתים שיש לסופרת מילון של מילים נדירות, יחידאיות, מסתוריות, מופלאות, או ארכיון שקופיות של כתובות עבריות עתיקות, שאיש מלבדה איננו משתמש בהן. מילים כמו מדווים, רהטים, פנכת חרס, רחשים, ציר שלוח ממחוזות נהרה, לב הקיץ לב האור, או צירופים ייחודיים נשכחים, כמו: 'חמדת הרוחות', 'כור המצרף', 'אריחי פרוזג', 'יותרו חרצובות', 'אילן אשל שחון', 'חן יוצק בגווס', 'מושך חסד', 'בשעה המפויסת', 'משתעים', 'יושבי קרנות', 'מוכתר בנימוסים', 'מטלית של מילת, פרח בה, נץ החלב', 'התרוששות', 'שבולת המים', 'לעשות קפנדריה', 'עת דלל מעיין הברירות... עת שוב לא נותרו שולים ליד המקרה העיוור', 'נוחם כה רב, כה מהמם: אדם כדרכו מדבר היה, כיצד אומרים, אל הקיר. ופתח הקיר את פיו, וענה בקול קירים', מדגימים רק מעט מן המעט מלשון ייחודית זו.

בכתיבתה מכל הסוגים, הן פרטית הן ציבורית, תמיד נוצר קשר בלתי צפוי בין המציאות החיצונית ובין המציאות הפנימית, ולא הייתה שום חציצה בין החיים לספרות, ולא הייתה מטמורפוזה אמנותית מובחנת, משום שתמיד הייתה האנשה מקורית של הטבע בלשון ציורית ותמיד הייתה כתיבה כנה וגלוית לב על כל המתרחש שבדרך כלל נמנעים מלדבר עליו. מבחינתה, כל מציאות שהיא מתבוננת בה, בכל רגע ובכל הקשר, בין רגע העוסק בזוטות, בין רגע העוסק בפסגות, משעה שהיא נותנת את דעתה עליה ומתבוננת בה ובהקשריה המילוליים והחזותיים, ובוחנת את משמעויותיה ברוחה, ומנסחת את מבעיה הציוריים בניבים יוצאי דופן או במילים נבחרות, מדויקות, צלולות ורבות משמעות, שהן שפת היום יום שלה כקוראת עתירת ידע, הוא גם חיים אמיתיים וגם ספרות אמיתית. אשר על כן אין מבחינתה שום צורך בעלילה או בסיפור מעשה, במרחב דרמטי בעל משמעות, או בתבנית שקולה, או בגיבור או בגיבורה המצטיינים בגבורתם, אלא להפך. יש צורך אך ורק בתודעה מתבוננת ובוחנת ושוקלת בכל רגע בחיי אדם, המתנסחת בתמונות ייחודיות, המצרפת את המקרי והשולי למשמעותי בחיי הפרט, ומנסחת בלשון ציורית, ססגונית, ומספרת בלשון עובדתית דייקנית, תודעה שנוסחה בספר יצירה בשלהי העת העתיקה: 'העולם נברא בספר, ספר וסיפור, בכ"ב אותיות יסוד ועשר ספירות בלימה'.

העולם הנתפש בחושים, בהווה או בזיכרון העבר, כמו העולם הפנימי, קיים לגבי האדם בתודעה, בזיכרון, במילים, בחושים, ברגשות ובמעשים, רק משעה שהאדם מגדיר אותו באותיות ובמספרים, מאזין לייחודו הקולי ומספר אודותיו ברוחו ובדיבוריו, "כי קול רוח ודיבור זה הוא רוח הקודש" (ספר יצירה). אשר על כן אין שום הבדל בין הקטן לגדול, בין השולי למרכזי, בין המוצל למואר, בין המוחשי למופשט, או בין צלילי תזמורת שלמה לבין נגינת החליל. משעה שמנסחים דבר מה בסיפור בצירוף מילים חסר תקדים, המעלה הד מבאר העבר ומשקף יופי לא נודע, כל צירוף תודעתי רוחני מחשבתי מוחשי ומילולי עשוי להיות רגע של התפעמות, הנטבע בפסיפס של תמונות של מילים, זיכרונות וצלילים, או מסגרת מילולית מופלאה ונוהרת לעולם ומלואו. (ציר שלוח ממחוזות נהרה).

ספרה של נגה רוזנפרב מעניק לאוהבי כתיבתה של עמליה כהנא כרמון אפשרות להבין מזווית חדשה את מקורות יצירתה של הסופרת החכמה והאמיצה שהקדימה את זמנה, ולקרוא באור חדש את יצירתה המצטיינת בצירוף של עדינות נפש ותעוזה, חכמה ואיפוק, כנות, אומץ לב ויושר בלתי מתפשר, בקיאות רחבת אופקים וכתיבה אנינת טעם, מצד אחד, וביכולת חד-פעמית בניסוח אמיתות נוקבות בדבר הבדידות האנושית, ההתאהבות עד כלות נפש, והגעגוע לקשר אנושי בעל משמעות, בצד ניהול חיי משפחה שגרתיים, העלולים על נקלה להפוך למאכזבים ונטולי משמעות, מצד שני. כתיבתה המקורית מצטיינת בשילוב של תיאור דק הבחנה בכל נושא שהיא נותנת את דעתה עליו, בהתבוננות אמנותית שדבר לא נעלם ממנה ובלשון חד-פעמית שאי אפשר לטעות בה, המאירה באור חדש לגמרי את הנגלה בעולם המעשה, המובן

לכאורה, ואת הנעלם בנתיבי הנפש, המכריע למעשה. כתיבתה המהורהרת, השופטת והמבקר, המתארת והמציירת, המשתפת את הקוראת בסוד היצירה של הכותבת, מצטיינת במחשבה חדשה על יחסי המשפחה לדורותיה, הנחשפים באור חדש למקרא המכתבים והיומנים המהווים תשתית לסיפורים, ובראייה חדשה מנקודת מבט נשית לא מצויה, על יחסי אנוש בכלל ובפרט, המאירה מחדש את מורכבותם המכאיבה ובדידותם המהותית, מעבר למסגרות המוכרות והשגורות.

הפער בין היופי הרב הטמון בכתיבתה המסוגנת, המתאפיינת בשילוב של שפה יומיומית עם מטבעות לשון נדירות, עתיקות, מרהיבות ומדויקות, כתיבה הניזונה מאוצרות הלשון העברית לדורותיה, ממכמני השפה ומנתיביה הנשכחים האצורים בספרייה העתיקה של העם היהודי,²⁰ אליהם הגיעה בלימודי הספרות והלשון ולימודי הספרנות שלה באוניברסיטה העברית בירושלים, באמצע שנות הארבעים ובראשית שנות השישים, ובין האמיתות המכאיבות על יחסי אנוש ועל אי-ההבנה המהותית בין בני אדם בכל הקשור לציפיות ואכזבות, המתוארות בסיפוריה כל פעם מזווית אחרת, מתבאר באור חדש, משנגלית החפיפה בין התכתובת המשפחתית לאורך השנים והעדות האוטוביוגרפית של הרשימות וההרהורים, לבין היצירה הספרותית המשלבת מציאות ובדיון.

הסיפורים הגנוזים שנחשפים בספר זה לראשונה והנוסחים הראשונים הלא מוכרים של הסיפורים הנדפסים, רשימות הקריאה שלה ואוצר המכתבים המשפחתי השמור בארכיון הגנוז של הסופרת, מלמדים על שורשיו של בית היוצר של עמליה כהנא-כרמון, שניחנה בסגולה ייחודית בניסוח מושכלות ראשונים מזווית ראייה לא מוכרת, המצרפת תודעה של עצמאות מחשבתית וחירות אסתטית, השכלה רחבת-היקף, השתאות מאוצרות השפה העברית ויכולת שיבוץ של העתיק בחדש, והתפעמות מיופיו של הטבע בכל מקום, עם התבוננות אמנותית נוקבת ביחסי אנוש, לצד עמדה פמיניסטית ביקורתית שהקדימה את זמנה. היופי המוכר של היצירה הספרותית החד-פעמית, הנודעת מזה שבעה עשורים, מואר מחדש בספר *הקומה השנייה*, באורו של האוטוביוגרפי הלא ידוע, שנותר גנוז בארכיון.

תודה רבה לנגה רוזנפרב שהעמידה לרשות הקוראות והקוראים את האוצרות שדלתה מהארכיון הגנוז, במשך שנים, לצד שיבוצם החכם במכלול ההקשרים ההיסטוריים, הביוגרפיים והספרותיים הנדרשים להבנתם.

20. התיאור של המורה יחזקאל בסיפור הנודע 'נעימה ששון כותבת שירים', בפייה של נעימה ששון: "המורה יחזקאל אינו בא. אף פעם אינו בא. אני מתקרבת אל הגדר. אל בין השמים והארץ מתחיל עולה מורה יחזקאל אחר. מלא עיניים, עוטה שלמת שלהבת. ומדי לילה, למקרא האותיות האיומות הכתובות על הכתר שעל מצחו פג לבי, אני יודעת שהרגע בא והריני כנופלת על פני מתעלפת" (*בכפיפה אחת*, 140), משובץ ביטויים מספר יחזקאל ומספרות ההיכלות. גם החזון המופלא שרואה נעימה ששון, הכולל את המשפט המיסטי פורץ הגבולות: "סוסי העננים.. סוסי חושך סוסי צלמוות סוסי אפילה סוסי ברד סוסי ברזל סוסי ערפל... ושללהבתיות מתגברות ועולות בין גשר לגשר, עם עשן רב ועפיפות של אבק גחלים" (שם, 147) לקוח מילה במילה מספר *היכלות רבתי* מספרות ההיכלות. עבודת השיבוץ של הטקסט העתיק בסיפור החדש, מעוררת השתאות ביופיה.